

IN MEMORIAM

O MIRJANI GROSS POST MORTEM.¹

Profesorica Mirjana Gross (Zagreb, 22. V. 1922. – Zagreb, 23. VII. 2012.) imala je šesnaest godina kada je doživjela vijest o »Kristalnoj noći u Njemačkom Reichu« (9/10. studenog 1938.). Imala je devetnaest godina kada je osjetila što je ljudska solidarnost, spremnost »drugih«, a najbližih – obitelji Topol iz Brdovečkog Drenja – da dovedu u pitanje vlastiti život da bi spasili njezin. Imala je dvadeset i dvije godine godinu kada je doživjela kataklizmičke ponore ustaškog zatvora i nacističkog koncentracionog logora. Imala je dvadeset i pet godina kada je shvatila da je ljudska sloboda samo nesigurna mogućnost u stalnim neizvjesnostima ljudske opstojnosti, tjeskobe i zapitanosti. Bila je, reklo bi se eufemistički, »dijete« Dvadesetog stoljeća, »doba isključivosti«, »doba ekstrema«.

Nisam je čuo upotrebljavati takve izraze. Bila je jača od svoje patnje, od tereta sjećanja i pamćenja. Bila je posvećena istinama o ljudima nesvodivima na »jednu dimenziju«, neovisno o tome je li s njima živjela ili se njima istraživački bavila, odnosno, pisala. Danas bih rekao da je nerado izravno govorila o ljudima, vjerojatno zato što je uvijek bilo suviše mnogo pitanja s kojima se trebalo suočiti prije nego što se o njima nešto neopozivo reklo ili zapisalo.

Vjerojatno se i zato već u svojoj šezdesetoj godini povukla iz sveučilišne nastave da bi se mogla suočiti sa svim onim pitanjima kojima je nemoguće baviti se ljudima nespremima na stvaralačko usamljivanje. Učinila je to poput rijetkih koji su svjesni svojih javnih odgovornosti, a koji znaju da imaju i moraju »drugima« reći sve ono do čega i sami mogu doći samo s najvećim odricanjima. Stalno je morala izlaziti na onaj unutrašnji i onaj vanjski »brisan prostor«, u kojemu je na različite načine bila sama. Koristim izraz koji je ona upotrebljavala.

Upotrijebila ga je i na promociji svoje knjige *Suvremena historiografija. Korjeni, postignuća, traganja*, govoreći o njezinu nastanku: »Našla sam se, dakle, na brisanom prostoru, bez temeljne literature na koju bih se mogla osloniti, ali zato okružena golemom količinom obavijesti, suprotstavljenim mišljenjima, brzim promjenama načelnih pristupa, a i mnogim novim interpretacijama određenih razdoblja starije historiografije. (...) Osim toga sam svoje boravke u bečkim knjižnicama sama financirala, a zbog ograničena vremena i nisam mogla svladati svu nužnu literaturu.«² Na »brisanom prostoru« se našla i zbog načina kako je hrvatskoj javnosti tada, 7. X. 1996., predstavila ovu svoju knjigu: »Obratila sam (...) pažnju problemima istraživačke prakse kao dinamičnoga spoznajnog procesa, uvjeren da znanstveni postupak, a posebno kritika izvora, postaje jedan od ključnih točaka obrane znanstvenosti historije. Upozoravanje na karakter i nužnost istraživačkog postupka potrebno je i zbog ideoloških, mitskih i uopće diletantskih pritisaka na hrvatske profesionalne povjesničare i povjesničarke.«³ Na »brisanom prostoru« svjesno je bila i zbog načina kako je tom prilikom zaključila promociju: »Čitatelji/ce će reći da li je knjiga uspjela kao plaidoyer za znanstvenu historiju, iako ova nije prikazana u idealnom svjetlu. Uostalom, to i jest malo čudna djelatnost, jer su do moje generacije o povijesti pisali isključivo muškarci, a muza joj je ipak žena – Clio. Prilično snalažljiva, lukava, prevrtljiva, a ponekad i kompromitirana gospođa Clio stara je već 2500 tisuće godina, ali bi

¹ Ovaj je zapis izvorno bio napisan na vijest o smrti profesorice Mirjane Gross. Bio je naslovljen »Mirjana Gross: In memoriam«. Moje oprostajne riječi od profesorice Gross na mirogojskom krematoriju, 27. srpnja 2012. godine, bile su dio toga izvornog zapisa. U cijelosti je bio objavljen isti dan na portalu www.historiografija.hr. Doc. dr. sc. Hrvoje Petrić, dugogodišnji moj suradnik na Odsjeku za povijest, zamolio me je kao urednik časopisa *Ekonomska- i ekohistorija*, da u izvorni zapis unesem više svojih osobnih sjećanja na profesoricu Gross, kako bi tako preinačen bio objavljen u ovom časopisu. Odazivajući se molbi, napisao sam »O Mirjani Gross post mortem«, sa željom da joj se i na ovaj način skromno odužim za sve čime me je ljudski i profesionalno zadužila.

² Gross, Mirjana, »Plaidoyer za profesionalnu historiografiju«, *RADOVI. Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 29, Zagreb 1996., str. 7.

³ Nav. dj., str. 10.

željela biti vječno mlada. Danas piše na computeru, bavi se »malim ljudima«, a ipak još razmjerno često trubi u fanfare u čast raznoraznih moćnika i »znamenitih muževa«, (...) stavljajući im lovorvijence na glave. U svakom slučaju njezina sam sljedbenica, iako se stalno s njome razračunavam«. ⁴

Od 1982. godine, kada sam aktivno počeo surađivati s profesoricom Gross, što točno znači to njezino »razračunavati se«, osjetio sam, uvijek s poštovanjem, dosta puta. Osjetio sam bio da je smeta kada je se atribuirala kao povjesničarku hrvatskoga 19. stoljeća, nju, koja je kao rijetko tko ili, bolje, kao nitko u hrvatskoj historiografiji u 20. stoljeću, postojano širio svjetske horizonte. A kada se i jest javno oglašavala kao povjesničarka hrvatskoga 19. stoljeća, bitni su joj bili međunarodno održivi kriteriji vrednovanja kako njezinoga tako i bilo čijeg drugog istraživačkog rada.

Navest ću nekoliko primjera iz vlastitog iskustva iz 1980-ih godina, koji su mi kao iskustva uvijek bili dragocjeni te, s druge strane, koji i danas mogu biti svjedočanstva o njezinoj spremnosti da s takvim svojim kriterijima osobno sudjeluje u kolektivnim projektima, čak i onda kada je zbog različitih razloga mogla imati dosta razloga da to ne čini. ⁵ Nije bila ravnodušna prema recepciji svojih djela »s brisanog prostora«.

Profesorica Gross nije imala prijavljeno priopćenje za međunarodni znanstveni skup u povodu 100. obljetnice sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom, koji je bio održan od 23. do 25. studenog 1981. godine u Zagrebu, prvi takve vrste u hrvatskoj historiografiji. Tom prigodom na različite načine bilo se odazvalo stotinjak istraživača iz šest zemalja, a vojnokrajiska povijest tom je prilikom »na velika vrata« konačno ušla u historiografiju. Tome je u brojnim rasprava na skupu, na svoj način, znalački i vrlo poticajno doprinijela i profesorica Gross. ⁶ Bio je to za mene važan razlog da u redakciji zagrebačkog časopisa *Naše teme* dogovorim objavljivanje tematskog bloka »Historiografija i Vojna krajina« s ciljem da se u nekoliko znanstvenih priloga u esejističkoj formi redefiniraju temeljni problemi inovacijskih pristupa budućih istraživanja povijesti Vojne krajine. Uspio sam je uvjeriti, na svoje veliko zadovoljstvo, da je vrlo važno da svoje intervencije sa skupa poveže u problemsku cjelinu, što je i učinila te je njezin tekst s punim pravom bio prvi u tome bloku. ⁷ »Historiografija i Vojna krajina« je u to vrijeme bio neuobičajen naslov bloka u časopisu *Naše teme*, »časopisu za društvena pitanja Centra CK SKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić«. Dosta je ljudi osjetilo potrebu reći mi kasnije da su s velikim zanimanjem čitali uvrštene priloge. Imao sam osjećaj da je u većini reakcija bilo najvažnije što je profesorica Gross inovativno, socijalnohistorijski, »legitimirala« važnost vojnokrajiskih istraživanja. Imao sam osjećaj da sam kod nje tada položio svojevrstni ispit kao mlađi suradnik, za mene tim važniji što nisam bio njezin student. Dakako, nije to bio kredit s neograničenim jamstvima.

U to je vrijeme direktor Centra CK SKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić« bio Damir Grubiša, čovjek s kojim su me od 1969. godine, kada smo zajednički krenuli iz Zagreba u Beograd kao delegirani profesionalni aktivisti iz Hrvatske, on u Predsjedništvo Saveza studenata Jugoslavije, a ja u Predsjedništvo Saveza omladine Jugoslavije. ⁸ Kasnije, kada je on postao direktor spomenutog Centra, a ja profesionalni povjesničar – »hiperaktivni« asistent na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu te vanjski suradnik Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta

⁴ Isto.

⁵ Profesorica Gross je tek od početka 1990-ih godina, kada smo se počeli znatno učestalije susretali, postala u našim razgovorima osobnija, otvorenija za pitanja koja ja sam sasvim sigurno nikada ne bih prvi pokretao. Mislim da smo takvo međusobno povjerenje sačuvali svih sljedećih godina. Iskreno se nadam se da je tome doista bilo tako.

⁶ Sudionici sigurno pamte raznovrsne doprinose raspravi akademika Vase Čubrilovića, profesorâ Jaroslava Šidaka, Slavka Gavrilovića, Stjepana Antoljaka te Fedora Moačanina i niza drugih.

⁷ *Historiografija i Vojna krajina* (Drago Roksandić (ur.), *Naše teme*, 26/1982, 11, 1886-1926 (= 41 str.); M. Gross, D. Pavličević, N. Stančić, M. Valentić, D. Roksandić (au.).

⁸ U početku smo dijelili čak i sobu u Samačkom hotelu na Novom Beogradu. Bio je vrlo zainteresiran za povijest političkih ideja, ideologija i doktrina, već tada specijalista za renesansu, pa smo imali mnogo više zajedničkih tema nego što je to obično bio slučaj u komunikaciji omladinskih/studentskih funkcionara.

u Zagrebu – ponudio mi je 1984. godine »revitalizirati« projekt Centra »Povijest političke misli u Hrvatskoj«, koji je 1979. godine pokrenula dr. Zorica Stipetić. Kako se i dr. Stipetić suglasila s time da preuzmem voditeljske ovlasti i, dakako, odgovornosti, prvo što sam predložio, bilo je održati u Centru raspravu o historiografskom prevodilaštvu u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji i to u suradnji s najvažnijim stručnim ustanovama u Hrvatskoj (Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Institut za historiju radničkog pokreta u Hrvatskoj i Savez povijesnih društava u Hrvatskoj). Bio sam duboko uvjeren poslije vlastitih istraživačkih iskustava u Beču 1978. i Parizu 1980/1981. godine, a posebno inspiriran naporima profesorice Gross i, dakako, ne samo nje, da se hrvatska i jugoslavenska historiografija moraju što više otvoriti spram svijeta, pored ostalog, »kulturnim transferima« – dakle, prevođenjem djela koja će stvarati dijaloško ozračje u domaćoj historiografiji u skladu sa svjetskim trendovima i kriterijima.⁹ Na taj su sastanak došla dvadeset i šestorica povjesničara, od najutjecajnijih do »mladih lavova«, poput Nevena Budaka, Ive Goldsteina i Brune Kuntić-Makvić. Mnoštvo se sjajnih prijedloga bilo susteklo, tako da je »Školska knjiga«, kao daleko najjači zagrebački nakladnik, ubrzo bila odlučila pokrenuti specijaliziranu biblioteku »Povijesna istraživanja«, koja je istovremeno trebala podržavati i prevoditeljstvo i objavljivanje inovativnih radova u hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji.¹⁰ Biblioteka je ukinuta 1992. godine, a posljednja je objavljena knjiga bila *Junaci, nitkovi i lude* Petera Burkea, nad kojom je »bdjela« dr. Dunja Rihtman-Auguštin, osoba koja je bila uistinu bliska s profesoricom Gross.

Sljedeći je moj posao u radu na projektu »Povijest političke misli u Hrvatskoj« bila izradba izvedbenog projekta, što sam i završio u ožujku 1985. godine. Do tada je već bila potpuno prevladana koncepcija projekta fokusiranog na povijest »lijeve političke misli«, a prihvaćeno je bilo i moje temeljno stajalište da to mora biti projekt koji će integrirati kreativne, profesionalne povjesničare u Hrvatskoj i Jugoslaviji, dakle, neovisno o njihovim istraživačkim orijentacijama te onkraj bilo kakve »podobnosti«. ¹¹ Mnoštvo je projekata bilo dogovarano, a neke od daleko najvažnijih tema bile su dogovorene s profesoricom Gross. To se prije svega odnosi na povijest liberalizma i klerikalizma u modernoj hrvatskoj povijesti. Kao i toliko puta ranije, kraće vrijeme nakon inicijalnih dogovora poslala nam je dva projektna prijedloga »Liberalizam u hrvatskom društvu u 19. i 20. stoljeću (do 1918.)«, na osam strojopisno ispisanih strana, bez razmaka te »Klerikalizam u hrvatskom društvu u

⁹ Sastanak je održan 8. studenog 1984. godine. U osobnoj arhivi sam sačuvao svoje uvodno slovo na skupu, ali i bilješke o tome tko je što govorio. Profesorica Gross je prema mojim natuknicama govorila o potrebi prevođenja literature koja problematizira međudnose historije i ideologije, potom naslova koji ezemplarno svjedoče o istraživačkim strategijama izlaska iz »događajne« historije, ali i trajno vrijedna djela iz klasične historiografske baštine koja još uvijek nisu bila prevedena u nas. Kada je o historiografiji s marksističkih atribucijama riječ, zagovarala je prevođenje djela koja podržavaju razvitak marksizma kao znanstvene metode. U praktičnom smislu zagovarala je prevođenje tada vrlo utjecajnih problemskih zbornika, koje je, primjerice, često uređivao Hans-Ulrich Wehler, npr., o »Geschichtssozialwissenschaft« i sl. Posebno je smatrala važnim raditi domaće autorske tematske izbora članaka iz svjetske literature za obrazovne i istraživačke potrebe. Na tome je sastanku bilo riječi o mnoštvu konkretnih naslova i projekata pa je tako i ona meni u jednom trenutku poslala listić sljedećeg sadržaja: »Drago! U tu problematiku trebalo bi uključiti i propali pokušaj knjige »Austrija – Jugoslavija« (Liber – Volk und Jugend), tj. knjige sa informacijama jugos[avenskih] i austr[ijskih] historičara. To bi trebalo »odavle« poduprijeti. Mirjana«. Bio je to inicijalno prevelik posao, koji, šteta!, nikada nije realiziran.

¹⁰ Koncepciju biblioteke sam bio napisao nakon brojnih potonjih konzultacija, a urednici smo bili Blagota Drašković iz »Školske knjige« i ja. Od Erica Hobsbawma do Petera Burkea, čitav je niz naslova bio preveden, ne spominjući domaće autore. Redovito sam se konzultirao i s profesorim Gross o poslovima koje je trebalo obaviti, a na moj prijedlog prihvatila je prevesti s njemačkog na hrvatski knjigu Wolfganga Kesslera *Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Historiographie und Grundlage* (R. Oldenburg Verlag München, 1981). Knjigu je prevela u dogovorenom roku, ali nam je rukopis prijevoda vratila s ogromnim brojem kritičkih primjedaba. Autor nije spreman prerađivati svoju monografiju toliko koliko su primjedbe to implicirale. Šteta. Ničega sličnog još uvijek nema na hrvatskom jeziku.

¹¹ U svojoj arhivi raspoložem s dvije verzije izvedbenog projekta »Politička misao u Hrvatskoj od početaka građanske do suvremene marksističke misli« (ožujak i srpanj 1985.).

19. i 20. stoljeću (do 1918.)«, na isto tako sedam ispisanih stranica.¹² Bila su to dva tipična primjera njemačke *Begriffsgeschichte*. Oba su teksta iziskivala istraživačku operacionalizaciju.¹³ Najvažnije je bilo to da su oba teksta bili svojevrsni prvijenci te još uvijek istraživački aktualni, neovisno o brojnim, u međuvremenu realiziranim istraživanjima. O konceptualnim problemima još se uvijek nije dovoljno raspravljalo na način koji je profesorica Gross predložila.

Sudjelovala je u većini rasprava koje su bili upriličene u ovom projektu.¹⁴ Kada je riječ o njezinoj dijaloškoj kulturi posvjedočenoj u ovom projektu, u živu sjećanju ostala mi je rasprava upriličena nakon izlaska iz tiska knjige Ise Kršnjavog *Zapisci iza kulisa hrvatske politike*. Bilo je to 20. ožujka 1987. godine u dvorani Radničkog i narodnog sveučilišta »Moša Pijade«. Tridesetak nazočnih bili su vrlo reprezentativni stariji i mlađi istraživači. Kao što je koju godinu ranije »Neoapsolutizam« profesorice Gross obilježio jedan novi početak u istraživanjima hrvatske povijesti 19. stoljeća, tako je i ovaj put »slučaj Kršnjavi« bio izvrstan povod za raspravu »Politika i kultura u procesu modernizacije hrvatskog društva koncem XIX i početkom XX stoljeća«. Ukratko, zahvaljujući doprinosima nekoliko vrsnih stručnjaka, među njima i profesorice Gross, jedan za drugim padali su u toj raspravi stereotipi o khuenskoj Hrvatskoj! Pitanja koja su tada otvorena, većim dijelom su još uvijek bez potrebnih odgovora. Nakon njezine »dekonstrukcije« neoapsolutizma« kao da se s tom raspravom »legitimirala« još jedna eminentno »dekonstrukcijska« tema, toliko važna za srednjoeuropsko (re)pozicioniranje hrvatske povijesne baštine.

Ranih tisućudevetstoosamdesetih godina u hrvatskoj je kulturnoj i političkoj javnosti bilo otvoreno tada vrlo osjetljivo pitanje povijesnog i kulturnog identiteta Srba u Hrvatskoj. Stjecajem prilika bio sam pozvan sudjelovati u jednoj od prvih javnih, službenih rasprava na te teme u Predsjedništvu Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske (SSRNH) u Zagrebu, 20. lipnja 1985. godine. Oglasio sam se bio sa stavovima i konkretnim prijedlozima koji su i tada – kao i danas – bili interkulturno artikulirani, što je vjerojatno i bio jedan od razloga da mi dr. Ante Bežen, direktor tada vrlo utjecajnog NIRO *Školske novine*, ponudi da izradim koncepciju priručnika za nastavnike u SR Hrvatskoj *Povijest srpskog naroda u Hrvatskoj*, što sam ja i prihvatio i razmjerno brzo napisao.¹⁵ Profesorica Gross je bila jedna od prvih s kojima sam razgovarao i, dakako, dobio više načelnih sugestija kakav bi to priručnik mogao biti te, što mi je bilo najvažnije, njezinu suglasnost da će autorski sudjelovati u nastanku tog priručnika.¹⁶ Skoro je nepotrebno reći da je njezin članak, koji se odnosio na razdoblje od 1850. do 1914. godine, bio jedan od prvih koje sam primio kao glavni urednik i da je opsegom bio upravo onoliki koliki je prema redakcijskom dogovoru

¹² Oba su teksta bila za objavljivanje pa su i tiskana u časopisu *Naše teme*, br. 6–7, 1987., str. 846–858.

¹³ Otvoreno je ostalo pitanje tko će se sve od mlađih ljudi upustiti u zahtjevna istraživanja bilo na jednom ili drugom području. Kandidata nije bilo malo. Među njima je bio i Inoslav Bešker s temom monografije *Alojzije Stepinac i klerikalizam u Hrvata. Skica za projekt istraživanja* (5 str.) (Osobna arhiva).

¹⁴ Nije to bio samo njezin slučaj. Rasprave na fakultetskim tribinama inače su bili rijetkost.

¹⁵ Koncepcija i njezina operacionalizacija bile su pripremljene 11. ožujka 1986. godine, dakako, nakon mnoštva razgovora, posebno s potencijalnim autorima, kojih je na mom popisu bilo 21 (Drago Roksandić, »Povijest srpskog naroda u Hrvatskoj. Priručnik za nastavnike«, 7 str. Redigirana verzija, s istim naslovom, od 21. svibnja 1985. godine ima 11 str. (Osobna arhiva).

¹⁶ Njezin srednjoškolski udžbenik povijesti bio je svojom kvalitetom svojevrsna senzacija među đacima-poklonicima povijesti, kakav sam, dakako, bio i ja sam.

trebao biti.¹⁷ Manja polovina dogovorenih suradnika nikada nije napisala svoja poglavlja pa projekt nije mogao biti realiziran.¹⁸

Kada je godinu dana kasnije Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti utemeljila Odbor za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, čiji sam i ja bio član te *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, profesorica Gross je na moj prijedlog zamoljena napisati članak za knjigu 1 o jednome od najsloženijih problema hrvatsko-srpskih odnosa u modernizaciji hrvatskog društva u drugoj polovici 19. stoljeća, o reformi osnovnog školstva u doba bana Ivana Mažuranića. Prihvatila je to napraviti bez oklijevanja, a taj je temeljito napisani članak do danas, u doslovnom značenju pojma, istraživački referentan.¹⁹

Godine 1985. bio sam jedan od trojice, zajedno s Milenkom Markovićem i Vukašinom Stambolićem iz Centra za društvena istraživanja Predsjedništva SKJ, koji je pripremio jugoslavensku »Nedjelju marksističkih rasprava '85«, posvećenu temi »Istoriografija, marksizam i obrazovanje«. Održana je u Neumu uz sudjelovanje nekih 400 sudionika, daleko najvećim dijelom povijesničarima-istraživačima i nastavnika povijesti na svim razinama. Bio je to tjedan burnih rasprava, prije svega među povijesničarima-istraživačima, akademski pozicioniranima.²⁰ Jedno od ključnih uvodnih izlaganja, posvećeno tada gorućoj temi, »Historija. Ideologija i/ili znanost« imala je profesorica Gross. Autorizirana, objavljena verzija njezina članka vrlo je pesimistično intonirana: »Jasno je da razvoj historijske znanosti bitno ovisi o karakteru nastave historije u školi. Važno je, prema tome, da je na skupu vladalo apsolutno jedinstvo u ocjeni te nastave kao potpune katastrofe. Upravo zato mučno me je dojmila šutljiva većina iscrpljenih i apatičnih nastavnika historije iz svih krajeva Jugoslavije koja se nije poslužila prilikom da progovori o svom očajnom položaju i prosvjeduje protiv toga što je »reforma« i »reforma reforme« sprječava da odgaja omladinu na temelju »marksistički zasnovane historijske nauke.«²¹ Bila je to, čini mi se *post factum*, njezina svojevrsna objava »*finis Iugoslaviae*«, ali, bar u njezinu slučaju i kraja »marksistički zasnovane historijske nauke«.

Jedno od najdragocjenijih priznanja koje sam dobio za svoj najvažniji rani rad, za »Vojnu Hrvatsku«, dobio sam upravo od profesorice Gross 21. veljače 1989. godine, javno i u pisanom obliku. Sve je tu bilo lapidarno rečeno na način koji me je na neki način trajno zadužio. Više je tu bilo natuknica o tome što bi trebalo raditi, nego što sam uistinu učinio, ali su na kraju bile zapisane i riječi koje su me kao rijetko koje trajno profesionalno usmjerile: »Poznato je da baš nisam spremna olako dijeliti pohvale. No ovi znanstveni rezultati ih dosita zaslužuju. Drago, čestitam ti na toj knjizi!«²² Priznanje nisam doživio euforično. Naprotiv. Doživio sam ga kao obvezu, kao još jedan njezin plaidoyer za profesionalnu historiografiju, znanstvenu i etičku poruku koja je ovom prilikom bila upućena meni, a na neki drugi, sličan ili različit način i mnogima drugima koji ćemo joj se uvijek osjećati zahvalnima što nam je u životu bila jedan od rijetkih postojanih orijentira. Toliko postojanih

¹⁷ Profesorica Gross, koliko ja znam, nije voljela dugačka pisma u stručnoj prepisci. Poruka koju sam dobio 7. srpnja 1987. godine bila je vrlo kratka, ali poprilično zahtjevna: »Drago! Šaljem Ti obećano. Preostalo je još dosta problema. Javi se kada pročitaš. Mirjana«. Ne moram reći da nisam žalio truda te sam istoga tog vrelag mjeseca srpnja, 28.07., mogao poslati više svojih opaski koje smo u međuvremenu bili usuglašavali. Meni je to bilo dragocjeno iskustvo kako treba pisati priručničko poglavlje, napose kada, u konkretnom slučaju, priručnik anticipira nepostojeću sintezu povijesti Srba u Hrvatskoj.

¹⁸ Na *Vjesnikovu* molbu sam od 7. rujna do 13. listopada, koristeći – pored svega ostalog – pristigle članke (što se detaljno i ističe) objavio feljton »Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana«, koji je potom, 1991. godine, bio tiskan i kao izdanje u Biblioteci »Vjesnik vremena«. Svi su pristigli članci, pa tako i članak profesorice Gross, integralno objavljeni u mjesečniku *Prosvjeta* 2004. i 2005. godine, konkretno, njezin članak u: *Prosvjeta*, god. 11 (36), br. 66 (676), decembar 2004., str. 31–38.

¹⁹ Gross, Mirjana, »Zakon o osnovnim školama 1874. i srpsko pravoslavno školstvo«, *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, knjiga 1, Zagreb 1988., str. 75–117.

²⁰ Vidjeti: Marković, Milenko; Stambolić, Vukašin; Roksandić, Drago (ur.), *Istoriografija, marksizam i obrazovanje*, Beograd 1986.

²¹ Nav. dj., str. 179.

²² Gross, Mirjana, »Regionalna historija i historija društva«, *Naše teme*, God. XXXIII

da uopće nije upitno da ću i dalje, dokle i sami budem živ, s njome nastaviti voditi imaginarne dijaloge, siguran sam – najsadržajnije onda kada ću biti najkritičniji prema samima sebi prije nego što bilo što kažem drugima.

Hvala Ti, Mirjana!

Zagreb, 27.07.2012. – 09.09.2012.

Drago ROKSANDIĆ

MARTIN SCHNEIDER JACOBY (1956.-2012.)

Dana 15.kolovoza 2012. Martin Schneider-Jacoby umro je nakon kratke i teške bolesti u dobi od 56 godina. Više od polovice svog života posvetio je upornom radu na zaštiti europske prirodne baštine, kao najistaknutiji znanstvenik fondacije EuroNatur. Rođen je u gradu Cuxhavenu u Njemačkoj.

Posebno se posvetio zaštiti prirode na području balkanskih zemalja i Hrvatske, dijela Europe koji je smatrao izuzetno vrijednim. »Umro je čovjek koji je našu prirodu volio više nego mi sami« piše autor nekrologa našem zajedničkom prijatelju na jednom bosansko-hercegovačkom portalu. I nastavlja riječima koje se jednako tako mogu odnositi i na našu zemlju: »Martin Schneider bio je oduševljen ljepotom naše zemlje. Često ga je zbnjivala naša nebriga i bahat odnos prema okolišu i životinjskim staništima«.

U našoj zemlji dr Jacobi proveo je velik dio svog kratkog, radom ispunjenog života. Kao ptice, kojima se kao ornitolog posebno bavio, nije priznavao granice država pa ni lingvističke prepreke. Radeći pionirski posao katalogiziranja ptičjeg svijeta Lonjskog polja kao i vrednovanja kulturne i graditeljske baštine tog jedinstvenog područja naučio je hrvatski jezik i bio glavni pokretač radova koji su doveli do proglašenja Parka prirode Lonjsko polje. Nakon toga svoje je snage usmjerio na zaštitu i održivi razvoj šireg područja rijeka Mure, Drave i Dunava te razradio prvi prijedlog za proglašenje Biosfernog rezervata Mura-Drava-Dunav na području pet zemalja Srednje Europe, uključujući i Hrvatsku. Prijedlog je 1997. prihvatio UNESCO, a ove godine Biosferni rezervat je i proglašen. Fondacija EuroNatur bila je i jedan od pokretača zamisli Zelenog pojasa Europe (Green Belt Europe), koji je zamišljen kao pojas zaštićene vrijedne prirodne baštine nastale na bivšoj granici Istočne i Zapadne Europe. Martin Schneider Jacoby vodio je brojne projekte održivog razvoja ruralnih područja širom našeg kontinenta, kako bi se sačuvao vrijedan spoj tradicije i zaštićene prirode.

Kao svi zaista veliki ljudi, Martin Schneider Jacoby bio je jednostavan gost, ugodan sugovornik i neumoran radnik. Vedra duha i zaraznog smijeha, nije priznavao prepreke ni poraz. Nesebično je dijelio svoje znanje i iskustvo, stvarajući široku mrežu partnera na cijelom našem kontinentu. Na njegov poticaj organiziran je prvi Međunarodni dan Drave u Koprivnici 2001. godine, manifestacija koja će duže od desetljeća pratiti napore na očuvanju prirodne rijeke i pretvaranju vrijednog kraoljika u Biosferni rezervat . Martin Schneider Jacoby puno nas je zadužio svojim ogromnim doprinosom. Zahvaljujući njemu mnogo smo naučili o vrijednostima naše Drave. Svojom ćemo uspješnošću u budućim projektima na najbolji način zahvaliti našem dragom prijatelju i neprežaljenom suradniku.

Helena HEĆIMOVIĆ

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VIII. / Broj 8
Zagreb - Samobor 2012.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Goran Đurđević (*Zadar*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil Inalcik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak i prijelom/ Layout and print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2012.

Adresa uredništva / Mailing adresss:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije i Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport Zagreb

Na naslovnici / Cover:

Morfološke promjene ušća Mure (Goran Šafarek)

 Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj, za nakladnika Petra Somek